

עֲגָבַת, פִּלְבַּת וְחִזְרַת: מַנִּין הַגִּיעוּ כָּל הַמַּחֲלוֹת?

מֵאֵת אֵילוֹן גֶּלְעָד

עֵיתוֹן הָאָרֶץ 22.11.2017

למעט מאוד משקלים בעברית יש משמעות ברורה כמו משקל שם העצם של המחלות — קִטְלָת. כמעט לכל מחלה יש שם עברי הגזור ממשקל זה (או ממשקל קִטְלָת, במקרה שאות השורש האחרונה היא ח' או ע'). בעברית המקראית משקל זה אינו מיוחד למחלות. אמנם בתנ"ך אנחנו מוצאים לא מעט מחלות גזורות ממשקל זה, למשל שְׁחִפָּת, צָרַעַת וְדִלְקָת, אבל גם מילים לא מעטות שאינן קשורות למחלות, כמו צִלְחַת, אֵילָת וְצִמְרָת. בתנ"ך מופיעות גם לא מעט מחלות הגזורות ממשקלים אחרים, כמו אֲבַעְבוּעוֹת, שְׁחִין, דָּבָר וְגָרַב.

כיצד, אם כן, ייחדה העברית החדשה את קִטְלָת דווקא למחלות? הכול התחיל בביקורת שפרסם אליעזר בן־יהודה לדרך הראשון של האנציקלופדיה העברית, "האשכול", בעיתונו "הצבי" ב-1888. בן־יהודה ביקר את "העורכים החכמים" שעבְּרָתוֹ את המונח הלועזי לדלקת הקרום הרירי, catarrh, למילה "קטרון", ולא השתמשו במילה נְזִילָה. המונח הלועזי מורכב משתי מילים יווניות: קָטָה ("למטה") וְרָאוּ ("זורם"). הוא נקרא כך כי דלקת בקרום זה גורמת לריר לזרום למטה, לתוך הגרון או מתוך האף. מונח זה תורגם לערבית למילה נְזִילָה, מכיוון שהשורש נו"ל בערבית, כמו בעברית, מורה על ירידה כלפי מטה. מאוחר יותר המונח הערבי מצא את דרכו לעברית בספרד במאה ה־13, בספר "צרי הגוף" של רבי נתן בן יואל פלקירה, שכתב: "הנזילה היא שייזל המותר שנתקבץ במוח אל האף או אל הגרון."

בן־יהודה חשב על שם טוב יותר מ"נזילה" — נזלת. "היה לתת להשם הזה צורה אחרת מעט", כתב, "והיא צורת כל שמות המחלות בלשון עברית, כפי אשר התברר לנו, והוא משקל פִּעְלָת, שחפת, קדחת, צרעת וכו', וכן פה נְזִילָת, והייתה אז המילה מיוחדת לשם מחלה, מה שאין כן נזילה שהוא שם הפעולה בכלל."

משמעותה של המילה "נזלת" השתנתה עם השנים. אם בתחילה היא שימשה כתרגום למונח הלועזי לדלקת הקרום הרירי, הרי שבהמשך היא שימשה ככינוי למחלה הנפוצה ביותר שגורמת לדלקת הזאת — "הצטננות", וככינוי לריר שניגר מן האף

כאשר דלקת זו תוקפת. בנוסף, חידוש המונח החל בולמוס של חידושי שמות מחלות במשקל קטל, שמוביליו היו בריהודה וחברו הרופא אהרן מאיר מזי"א, שייעץ לו בנושאי מינוח רפואי. וכך נולדו להן, בין היתר, אֲדָמָת, גִּזְזֵת, חֲזָרָת, חֲצָבָת, פְּלָבָת, עֲגָבָת, פְּטָרָת וזָאָבָת.

ומה מקור השפעת? המילה האיטלקית influenza פירושה "השפעה". החל מ-1363 היא מופיעה ככינוי כללי למגפה, ככל הנראה בשל האמונה כי מגפות נגרמות בשל השפעת הכוכבים, אמונה מקובלת ברפואת ימי הביניים. מהמאה ה-16 החלה המילה לשמש כשמה של המחלה הנגיפית המסוימת שלה אנחנו קוראים היום שפעת. את שם המחלה האיטלקי אימצו שפות שונות באירופה, ובין היתר יידיש, שבה נקראת המחלה אינפלוענציע.

העיתונים העבריים, ובכללם "הצבי" של אליעזר בריהודה, כינו את מחלת השפעת "אינפלואנציה" עד שב-26 באוקטובר 1909 הופיעה ידיעה על המגפה שפקדה את פתח תקוה באותם ימים: "בליל השבת ירד פה גשם. חושבים, כי בעקבות השינויים באוויר תשוב גם הבריאות בתוך המושבה, אשר מחלת ההשפעה מתהלכת בה בכל תקף". יומיים אחר כך, בדיווח על מצב המגפה בראשון לציון, הופיע שוב ב"הצבי" המונח "השפעה": "בימים האחרונים חלו השוחט והקצב במחלת ההשפעה, ועל ידי זה לא היה בשר במושבה."

כעבור שבוע וחצי, ב-8 בנובמבר, בעיתון המתחרה של "הצבי", "חרות", מופיעה המילה "שפעת", ככל הנראה בפעם הראשונה, אלא שהכוונה שם אינה שפעת אלא קדחת דנגי. ב-15 בנובמבר הופיעה המילה גם בעיתונו של בריהודה, הפעם בדיווח על הנעשה בצפת: "מחלת השפעת שוררת בכל תוקפה בעירנו. אנשים ונשים, צעירים וצעירות, חולים במחלה זו."

יותר ממאה שנים חלפו, ומחלות רבות ממשקל קטל כמעט שנעלמו מהעולם בעקבות המצאת האנטיביוטיקה ופיתוח חיסונים יעילים. השפעת עוד איתנו — וזה הזמן להתחסן.